

сочетаются, группируются и выражаются по-разному в разных языках. Поэтому в переводе могут возникнуть ситуации, когда в оригинальном тексте описываются особые процессы и явления, принадлежащие данному народу и стране. При этом следует учитывать, что любой человеческий язык устроен таким образом, что с его помощью можно описать ситуацию, с которой ранее никогда не сталкивались. Это значит, что передать ситуацию другой страны и народа можно средствами другого языка. Необходимо сохранить смысловой эквивалент оригинала и перевода. Обязательным условием для этого является знание предмета и коммуникации (текста).

Творческая работа над текстом – это тренировка способов выражения своей мысли, которую можно осуществить с помощью следующих видов упражнений.

- подтвердить (или опровергнуть);
- выбрать материал из других текстов по той же теме;
- аргументировать свое мнение в ходе обсуждения [5].

Следует давать много однотипных упражнений, повторяющих условия одной и той же техники. При организации процесса обучения русскому языку текст должен соответствовать не только практическим, но и общеобразовательным и воспитательным целям.

Заключение. Конечная цель работы с текстом – обучение русскому языку, посредством чего сформировать правильное отношение к культуре, традициям и обычаям русского народа. Основными обязательными условиями работы с текстом на уроке являются уважительное отношение преподавателя к каждому ученику, создание приятной психологической атмосферы на уроках. А государство, в свою очередь, должно создать все условия для того, чтобы процесс изучения другого языка был интересным и полезным как для тех, кто изучает язык, так и для тех, кто обучает языку.

Список использованной литературы

1. Мол А.А. Теория информации и эстетическое восприятие. Пер. с франц. Б.А. Власюка. – Москва, 2014, 540 с.
2. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. – Липецк: ЛГПИ-РЦИО, 2000, 204 с
3. Бессмельцева Ю.Н. Интонационные конструкции как предмет обучения на уроках РКИ // Вестник КНУ имени Ж. Баласагына, 2023, №4 (116), с. 7-10.
4. Кулуева С.С., Гудимова А.Н. Развитие элементов компетенций возможностями учебных экскурсий // Вестник КНУ имени Ж. Баласагына, 2018, №3 (95), с. 10-16.
5. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativnyy-podhod-v-obuchenii-inostrannomu-yazyku> (дата обращения: 17.05.2024)

УДК 371.4

DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-142-148

Жуматаева А.С.¹, Назарбекова Б.Ж.², Джурсуналиева Н.Дж.³, Мураталиева П.М.⁴

Ж. Баласагын атындагы КУУ ^{1,2,3.}

Бишкек иновациялык колледжи ⁴

Джуматаева А.С., Назарбекова Б.Ж., Джуматаева Н.Дж., Мураталиева П. М

КНУ имени Ж. Баласагына,

Бишкекский инновационный колледж

Jumataeva A.S., Nazarbekova B.J., Djursunaliyeva N.J., Murataliyeva P.M.

KNU named after J. Balasagyn,

Bishkek Innovation College

КЕНЖЕ МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫН ЭЛДИК ПЕДАГОГИКА АРКЫЛУУ АДЕПТИК ЖАКТАН ТАРБИЯЛОО ЖӨНҮНДӨ О ВОСПИТАНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ НАРОДНУЮ ПЕДАГОГИКУ ABOUT EDUCATION OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN THROUGH FOLK PEDAGOGY

Кыскача мүнөздөмө: Бул макала кенже мектеп окуучуларын элдик педагогика аркылуу адептик жактан тарбиялоо идеяларын изилдейт. Себеби балдарды руханий баалуулукта адептүүлүккө тарбиялоо бала төрөлгөндөн баштап эле, мектепке чейинки куракта, кенже мектептерде системалуу нукта жүргүзүү замандын талабы. Ошондуктан, кенже мектептердин предметтик китептери менен

окуу программалары талдоого алынды. Талдоонун негизи катары адептик билим-тарбияларды колдонуу үчүн кенен мүмкүнчүлүгү бар "Адабий окуу" жана "Кыргыз тили" сыяктуу предметтерге басым жасалды.

Аннотация: В данной статье исследуются идеи нравственного воспитания младших школьников средствами народной педагогики. Это потому, что насущной является необходимость систематического обучения детей моральным ценностям от рождения до дошкольного возраста и младших классов школы. Поэтому были проанализированы учебники и учебные программы младших классов средней школы. Особое внимание было уделено таким предметам, как «Литературное чтение» и «Кыргызский язык», которые имеют широкую возможность использовать нравственное воспитание в качестве основы анализа.

Abstract: This article explores the ideas of moral education of younger schoolchildren using folk pedagogy. This is because there is an urgent need to systematically teach moral values to children from birth to preschool and junior school. Therefore, textbooks and curricula of junior high schools were analyzed. Particular attention was paid to such subjects as "Literary Reading" and "Kyrgyz Language", which have a wide opportunity to use moral education as the basis of analysis.

Негизги сөздөр: кенже мектеп; элдик педагогика; адептик тарбия; ата-эне; урматтоо; тарбиялоо.

Ключевые слова: младшая школа; народная педагогика; нравственное воспитание; родители; уважение; воспитание.

Keywords: junior school; folk pedagogy; moral education; parent; respect; education.

Заманбап техниканын жана илимдин өнүгүп өзгөрүүсү менен келечектин ээлери болгон жаш мурасторлордун да жүрүм-турумун, кулк мүнөзүн өзгөрткөн ааламдашуу доорунда, ар бир өлкө өздүк, улуттук нарк-насилин, салт-санаасын, маданиятын, эне-тилин, динин, мекенин сактап калууда элдин канына сүнгүп кирген элдик педагогикага жана анын жаратуучусу кыргыз элдик жомокторго кайрадан кайрылып адептүүлүк, ахлактык, гумандуулук, айкөлдүк, сабырдуулук, арууазалык, мекенчилдик ж.б. тарбия идеяларына жаңыча көз караш менен карап, изилдөө бүгүнкү күндүн эң бир актуалдуу маселелеринин бири экендигин айгинелеп турат. Кыргыз эл жомокторунда калк тарабынан түптөлгөн балдардын жан дүйнөсүн байыткан, көөдөнүн тазарткан кайталангыс тарбиялоо тажрыйбалар, адеп-ахлактык нормалар, эрежелер, принциптер топтолгон. Кыргыз этнопедагогдорунун алгачкы муунуна кирген Ж.Бешимов окуучуларды адепахлактык жактан тарбиялоодогу элдик салттарды азыркы мектепте колдонуу боюнча диссертация жазган, анда кыргыз балдарынын адептик жетилүүсүнүн этаптары ачылып берилет [3].

Азыркы күндө адеп-ахлакка тарбиялоо процесси өлкөдөгү коомдук турмуштун бүткүл чөйрөсүндө болуп жаткан окуяларга, тарыхына, маданияты менен каада-салтына, рухий мурастарына жана педагогикалык ойлоруна объективдүү баа берүүнү жана аларга жаңыча мамиле жасоо менен учурга ылайык пайдаланууну көздөйт. Бул жагдай башка руханий мурастар менен бирдикте кыргыз эл жомокторундагы адепке тарбиялоо боюнча акыл ой жана тажрыйбалардын мүмкүнчүлүктөрүн бүгүнкү күндүн социалдык -педагогикалык муктаждыктарына ылайык илимий өнүгтөн андап анализдеп чыгуу зарылдыгын жаратат. Окуучуларга табият кубулуштарын өз алдынча байкоону уюштуруу боюнча мектеп программасын жана алардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен элдик педагогиканын негизинде даярдалган атайын тапшырмалардын тарбиялык таасири өтө зор [7].

Кенже мектеп окуучуларынын тарбиялык иштердин мазмунун жогорулатуу предметтик китептердин мазмунунун сапатына көз каранды.

Андыктан биз кенже мектептердин предметтик китептери менен окуу программаларын талдоодо төмөндөгүдөй бир нече максатарды ишке ашырууну көздөдүк:

- адабий окуу жана кыргыз тили предметтик китептери үчүн тандалып алынган кыргыз эл жомокторунун кенже мектептин окуучуларын адеп-ахлактыкка тарбиялоодогу мааниси канчалык деңгээлде экендигин ачыктоо;

- адептүүлүккө тарбиялай турган фольклордук чыгармаларга болгон окуу китептеринин авторлору тарабынан иштелип чыккан методикалык иштелмени карып чыгуу.

Талдоонун негизи катары адептик билим-тарбияларды колдонуу үчүн кенен мүмкүнчүлүгү бар "Адабий окуу" жана "кыргыз тили" сыяктуу предметтер алынды.

Баса белгилөөчү жагдай – аталган предметтер изилдөөчүлөрдүн акыркы убактардагы мазмундук изилденген эмгектердин базасында түзүлүп, апробацияланды. Бул предметтердин негизин

этнопедагогикалык түшүнүктөр аркылуу кеңейтүү Кыргызстандын жалпы орто билим берүү мектептериндеги билим берүүнүн мазмунун байытуу Кыргыз Республикасынын Президентинин “Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы жөнүндөгү” (29.01.2021) жана “2022–2027-жылдарга улуттук наркты сактоо жана өнүктүрүү жөнүндө улуттук программаны бекитүү тууралуу” жарлыгында билим берүү системасында тарбия берүүнүн улуттук маданий, руханий-адеп-ахлактык жана үй-бүлөлүк баалуулуктарга ылайык келүүсү, активдүү жашоонун жана кесиптик позицияны калыптандырууга багыттоо зарылчылыгы көрсөтүлгөн. Балдарды руханий баалуулукта адептүүлүккө тарбиялоо үчүн бала төрөлгөндөн баштап эле, мектепке чейинки куракта, кенже мектептерде системалуу нукта жүргүзүү замандын талабы. "Адабий окуу" предмети боюнча 3-класстын окуу китебин талдоого алганыбызда, китептин мазмуну жогорудагы аталган концепциялардын негизинде түзүлгөнүн байкай алдык. "Адабий окуу" предметинин окуу китебинин мазмуну көрсөткөндөй, мында адеп-ахлактык мааниге ээ көркөм тексттер жетишээрлик деңгээлде берилген. 3-класстын окуу китебинде төмөнкүдөй бөлүмдөрдө топтоштурулган: "Эң мыкты дос", "Эне жана бейиштин мөмөсү", "Кумурска менен жалкоо", "Жарык жол", "Эки бир тууган", "Ырыскы", "Чоң ата менен небере", "Жети ата", С.Рысбаевдин "Бир түйүнчөк акча". Ал эми 2-класстын окуу китебинде адепке тарбиялоо багытындагы көркөм тексттер Менин жан дүйнөм бөлүмүндө "Ырыс алды ынтымак", Байчечекей гүл ачты бөлүмүндө "Баарынан эне ыйык", "Апама арнайм", Бабалардан калган сөз бөлүмүндө "Жээренче чечен", Окуу ылдамдыгын текшерүү үчүн тексттер бөлүмүндө "Адептүүлүк деген эмне?", "Бабалардан калган сөз" камтылган. Тексттерди тандоого окуу китептеринин авторлору ар тараптуу чыгармачылык мамиле жасаганын байкоого болот. Себеби окуу китеби балдардын окуу маданиятын, адептик-этикалык түшүнүктөрүн, элдин баалуулуктарынын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн толук кызмат кылуу максатын багыттайт. Экинчиден, окуу китебиндеги тексттер автордун атактуулугуна эмес, алардын адепке тарбиялоонун мазмунуна, деңгээлине ылайык тандалган. Ошол себептен "Адабий окуу" предметинин окуу китептеринде кыргыз эл жомоктору менен бирге башка элдердин эл жомоктору, классик жазуучулардын чыгармалары да камтылган.

Алардын катарында балдарды кыргыз элинин ата-энеге, улууларга, кыз балдарга, жоромолдошторго ж.б. аяр мамиле жасоого тарбиялай турган жомоктор, тексттер арбын. Ушундай мазмундагы чыгармаларга 2-класстын окуу китебиндеги "Акылдуу кыз" кыргыз эл жомогу, "Айбанаттар талашы", "Алтын таяк", "Ит менен Аюу", "Жолоочу менен жылан", "Ырыс алды - ынтымак" сыяктуу элдик жомоктору, С.Рысбаевдин "Өзүңкү жана өзгөнүкү", О.Айтымбетовдун "Уялуу" ж.б. аңгемелери кирет. Мындан тышкары, адептик мүнөздөгү табышмактары, балдар ырларынын үлгүлөрү да камтылган. Ал эми 3-класстын окуу китептериндеги чыгармалар кыйла терең, татаал мазмунга ээ. Мисалы, 3-класстын окуу китебинде бабалардан калган сөз бөлүмүндөгү бир катар чыгармалар адептик тарбия багытында берилгендиги балдарды таасирлентет. Кенже мектеп окуучуларынын жан дүйнөсүндө кыргыз элинин байыртадан бери муундан муунга берилип келе жаткан адептик тарбиянын артыкчылыктары улуу жана баалуу деген сезимди калтырат.

Анализдин негизинде, окуу китептеринин методикалык-тарбиялык багытында кенже мектеп окуучуларын өз алдынча ой жүгүртүүгө, адептүү болууга шыктандыруучу суроолор, тапшырмалар көп. Ушундай суроо-тапшырмалар, мисалы, 3-класстын "Адабий окуу" окуу китебинин 14, 17, 28, 31, 43, 57, 62, 66, 111, 174-беттеринде бар. Мындан сырткары окуу китептерде түйүндүү сөздөр, жаңы терминдер менен сөздүк түзүү иштери да берилген.

Окуу китептердин адептик тарбиялык баалуулугун суроо-жооп, семинар, акыл таймаш сыяктуу окуу ишмердүүлүктөрүн уюштурууга негиз болорлук "Ойлон, изден, тап?", "Макта, сура, ондо" сыяктуу стратегиялар аркылуу ишке ашырууга жакшы шарт түзүлгөн. Ошондой эле 3-класстын окуу китебине "Кыргыз акын-жазуучулары – балдарга" [1] деген атайын бөлүм киргизилген. Бул бөлүмдөгү жомокторго, аңгемелерге, ырларга, табышмактарга карата берилген суроолор кенже мектеп окуучуларына адептүүлүктүн бардык тарабын өз алдынча өздөштүрүүгө кызуусун арттыра талашсыз. Анткен менен, окуу китептеринде адептик тарбия жөнүндөгү тексттердин маанисин кененирээк үйрөнүүгө шарт түзгөн суроолор жетишерлик эмес. Мисалы, 3-класстын окуу китебиндеги С.Рысбаевдин "Бир түйүнчөк акча" деген аңгемеси менен таанышкандан кийин төмөнкүдөй кошумча суроолорду берүү орундуу болот деген ойдобуз: "Чыгарманын башкы каарманы менен өзүңдүн иш аракетинди салыштыр? Сен Таланттын ордунда болсоң кандай кадам жасамаксың? Бул аңгеменин негизине таянып чынчылдыкка тарбиялоо тууралуу 5тен макал жазгыла".

Предметтик китептерде окуучулардын жомок тууралуу биринчи билимдерин өркүндөтүү милдети орундуу чечилген. Маселен 4-класстын предметтик китебинде "Бабалардан калган сөз" [2]

бөлүмүндө адеп-ахлактык тарбия тууралуу табышмактар, жаңылмачтар, калптар, оюн, эмгек ж.б. тууралуу маалыматтар чагылдырылган. Окуу китебинде берилген фольклордук чыгармалардын үлгүлөрүн анализдеп, жанрдык өзгөчөлүктөрүн, артыкчылыктарын толук өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк түзүлгөн.

Окуу китептеринде ата-энени, улууларды урматтоо, ынтымактуу болуу тууралуу макалдар берилгени менен, адептүүлүк бул чынчылдык, сабырдуулук, ыймандуулук, элпектик экендиги тууралуу кенже мектеп окуучуларын кыргыз эл жомоктору аркылуу адепке тарбиялай турган кыргыз эл жомоктору өтө аз.

2-класстын “Адабий окуу” курсунун окуу китебинде адепке тарбиялоо тууралуу кыргыз эл жомоктору киргизилген, ошондой эле 3-класстар жана 4-класстар үчүн иштелип чыккан предметтик китептерде кыргыз эл жомоктору аз кездешет.

Предметтик китептерде адеп-ахлактыкка тарбиялоо жөнүндө орус жана корей, кыргыз эл жомоктору киргизилген, бирок алардын ичинен адепке тарбиялоо жөнүндө кыргыз эл жомокторуна терең басым жасап, толук кандуу талданганы талапка ылайык.

Кыргыз тил предметинин китебине жана программаларына карата талдоо аларда кенже мектеп окуучуларынын адептүүлүккө жоопкерчиликти мамилесин ойгото турган кыргыз эл жомокторунун үлгүлөрүн жетиштүү бербегендигин көрсөтөт. Мында кенже мектеп окуучуларга арналган предметтик китептер жана программаларына адепке тарбиялоо мазмундагы кыргыз эл жомокторун иргеп жана сабакта колдонуунун заманбап жеткиликтүү системасын иштеп чыгуу тууралуу терең ойлонууга убакыт келди.

Алгач окуу материалынын мазмунун өркүндөтүү, усулдук креативдүү идеяларды жаратуу, предметтер ортосундагы интеграциялоо процессине кеңири токтолуп, олуттуу мамиле жасоо зарыл.

“Адабий окуу” курсунун предметтик китептердеги адепке тарбиялоого багытталган чыгармалардын стилдик жана кызматташтык айырмачылыктарын 1- сүрөттө чагылдырылды.

Талдоонун натыйжаларын авторлор адептүүлүккө тарбиянын программалык талаптарын жүзөгө ашыруу үчүн кыргыз эл жомокторун тандап алууда туура психологиялык–педагогикалык жоболорду жетекчиликке алышкандарын белгилөө зарыл. Ошол себептен биз окуу китептеринин адептүүлүккө тарбиялоо потенциалын арттыруу максатында аларды: адептүүлүк жана фольклордук материалдарды талдоонун кыйла ийкемдүү системасын түзүү; кыргыз эл жомокторундагы негизги идеяларды уланмалуулукту жүзөгө ашыруу; чыгармаларды жана методикалык стратегияларды калыптандыруу; предметтерди интеграциялоо ж.б.у.с. ыкмалар аркылуу калыптандыруу талапка ылайык.

1-таблица. Адабий окуунун типтери жана функциялары

Окуу китептер	Адеп-ахлактык тарбияга багытталган чыгармалардын типтери	Когнитивдик жана тарбиялык функциялары
«Адабий окуу»	Фольклордук чыгармалар (уламыштар, жомоктор, макалдар, табышмак, жаңылмачтар, оюн,)	Ыймандуулук, адептүүлүк жөнүндөгү байыркы бабалардын идеяларын таанытуу. Улуу адамдын бири-бири менен болгон гумандуулук сезимдерин ойготуу, когнитивдик тажрыйбаларын кеңейтүү
«Адабий окуу»	Кыргыз эл жомокторундагы адепке тарбиялоо темасындагы чыгармалары	Кыргыз эли жана ага карата боорукердик, адептүүлүк сезимдерин өнүктүрүү
«Адабий окуу»	Кыргыз эл жомогунун адеп тарбиясына багытталган реалдуу турмуштук маалыматтар.	Кыргыз эл жомогунун адептүүлүккө тарбиялоо жөнүндө билимин, ийкемдүүлүк жөндөмүн өнүктүрүү.

«Адабий окуу»	Адепке тарбиялоо темасындагы викториналык суроолор, дидактикалык ребустар.	Кенже мектеп балдарынын когнитивдик билим, билгичтик, жөндөмдөрүн кеңейтүү.
---------------	--	---

“Адабий окуу” курсунун предметтик китептердин мазмунунда камтылбаган материалдарды адептүүлүккө тарбиялоого багытталган кыргыз эл жомокторду класстан тышкаркы тарбиялык сааттарда толук кандуу пайдалануу муктаждыгы тууралуу кенже мектеп мугалимдери үчүн атайын нускамаларды берүү зарыл. Ошондуктан, кенже мектеп окуучуларын кыргыз эл жомоктору аркылуу адепке тарбиялоодо “Адабий окуу” сабагында эле эмес, тарбиялык түрдүү иш-чараларды уюштурууда да кыргыз эл жомокторунун идеяларын жана бай тажрыйбаларын креативдүүлүк менен колдонгон педагогдорду толук кандуу ар тараптан колдоо талапка ылайык. Кыргыз эл жомокторунун кенже мектеп окуучуларынын предметтик китептерине камтылбаган нускалуу ойлорду жамаат ичинде колдонуу да өтө чоң мааниге ээ.

Бул багытта изилдөөбүздүн ушул бөлүгүндө жалпы орто билим берүү мекемелеринде кыргыз эл жомокторун кенже мектеп окуучуларын адеп-ахлактуулукка тарбиялоодо колдонгон педагогдордун методикалары анализденди. Кыргыз Республикасындагы мектептердин көпчүлүк бөлүгү элетте болгондугуна байланыштуу, кенже мектеп окуучулар, негизинен элдик педагогиканын алып жүрүүчүлөрү болгон улуу муундардын чөйрөсүнүн көз алдында тарбия алышат, б.а., элеттеги түрдүү эмгектер менен алектенип, карысы бардын, ырысы бар деген идеяны карманып, улуулардын батасын алууга аракеттенишет. Элдик баалуу салттарды жаш кезинен түшүнө башташат. Кенже мектеп окуучулары өзүнөн мурунку муундун тажрыйбаларын, өзүн алып жүрүү эрежелерин күнүмдүк турмуш-тиричиликте байкап үйрөнөт жана пайдаланат. Жан дүйнөнүн тынчтыгы үчүн адептүү болуу оңой экенин мурастап өткөрүп алуу айыл жеринде ушун багытта ишке ашат.

Элет жергесиндеги мектептин түрдүү иш-чараларында билим берүүнү, адептик тарбияны ар бир жүрүм-турумунда, өзүн алып жүрүүдө, бирөөгө жасаган мамилесинде айкалыштырууга жакшы шарт түзүлөт. Бул педагогдордун кенже мектеп окуучуларын ата-баба мурастарын баалоого, башкага болгон адептүү сый мамиле жасоого ж.б. тарбиялоо милдетин жеңилдетет. Элет жериндеги мектептериндеги кенже мектеп окуучуларын күнүмдүк жумуштарына машыктыруу - алардын патриоттук, боорукердик, жоопкерчилик сезимин өнүктүүгө шарт түзөт.

Ошентип, элет жериндеги мектептерде кенже мектеп окуучуларынын адептүүлүккө кайдыгер эмес мамилесин өнүктүрүү үчүн мыкты шарттар бар. Бирок айрым изилдөөчүлөрдүн пикиринде: "Адеп – адамдардын коомдогу жана жеке турмушундагы бири-бири менен, коом менен мамилелеринин жана жүрүм-турум нормаларынын тарыхый жыйындысы. Адептүүлүк адамдын жеке мамилерине, бири-бири менен жана коом менен карым-катнашына, жакшылык-жамандык, абийирдүүлүк-уятсыздык, айкөлдүк-караниеттик" деген түшүнүктөрдүн негизинде баа берилет.

Педагогдордун колдонгон методикаларын анализдеп тарбиялануу процессинде тарбиялык иштердин бир жылдык иш-пландарына тыкыр көз жүгүртүп, класстык сааттарга, тарбиялык багыттагы иш-чараларга байкоо жүргүзүп, жалпы орто билим берүү мектептеринде эмгектенип жаткан педагогдордун иш аракетин ушул багытта өнүктүрүүчү методикалык бирикмелерде баарлашууларды уюштурдук, мугалимдердин жазган дил баяндарын, ар кандай анкеталарга берген жоопторун талдоого алдык.

Кенже мектеп окуучуларына адеп-ахлактык багытта тарбиялоодо кыргыз эл жомокторунун башкы идеялары кандай колдонулуп жүргөндүгүнө өзгөчө басым жасалды. Топтолгон маалыматтарга жүргүзүлгөн анализ элдик жомокторду колдонуу тажрыйбалары өтө эле аз экендигин көрсөттү. Аларды адептик тарбия берүү боюнча аткарылган иштин максатына, кыргыз эл жомокторунун идеяларын колдонуу деңгээлине карата шарттуу түрдө үч деңгээлде баяндоого болот:

Жогорку деңгээл – бул кенже мектеп окуучуларына адеп-ахлактыкка тарбиялоо багытында мыкты иш-чараларды уюштуруп, ар дайым кыргыз эл жомокторунун башкы идеяларын жана негизги түшүнүктөрүн толук кандуу колдонгон мугалимдер жамаатынын алдыңкы тажрыйбасы;

Ортоңку деңгээл – бул кенже мектеп окуучуларынын өзүн алып жүрүүсүнө карата үлгүлүү жүрүм-турумун өнүктүрүүдө кыргыз эл жомокторун колдонууга жана адепке тарбиялоо усулдарына өтө аз көңүл бөлүү;

Төмөнкү деңгээл – бул кенже мектеп окуучуларынын адептик проблемаларга кайдыгер мамиле жасоосу жана кыргыз эл жомокторунун мүмкүнчүлүктөрүн адепке тарбиялоо учурунда колдонууга эч кандай көңүл бурбайт.

Жогоруда баса белгиленген талаптарга ылайык иш-чаралар жүргүзүлгөн мектептерде кенже мектеп окуучуларынын улуу муунга, жана чөйрөсүндөгү адамдарга сылык мамиле жасоого көнүшүү үчүн кыргыз эл жомокторунун негизги идеялары тарбиялык түрдүү иш-чараларда жеткиликтүү пайдаланылат. Педагогдор кенже мектеп балдарынын өзүн адептүү алып жүрүүсүнө болгон кызыгуусун арттырып, адептүүлүк боюнча түрдүү иш-чараларды уюштуруу үчүн тиешелүү билим, билгичтик, көндүмдөрдү өнүктүрүүгө аракет кылат.

Мугалимдер сабактарда көрсөзмө куралдарды кеңири пайдаланышат. Мунун баары кенже мектеп окуучуларын Ата Мекенди сүйүүгө, патриоттуулукка, меймандостукка, адептүүлүккө тарбиялоого салмактуу таасирин тийгизет.

Педагогдор өзүн коомдо алып жүрүү эрежелерине болгон бир нече кылымдан бери колдонулуп келген элдик ыкмаларды кенже мектеп окуучуларына адеп-ахлактык жактан тарбиялоодо туура колдонуу керектигин жакшы өздөштүрүшөт. Мугалимдер ар кандай предметтерди окутууда кыргыз эл жомокторунун негизги идеясын ачыктап берүү менен, анда камтылган адептүүлүк жүрүм-турумду кенже мектеп окуучуларынын жүрүм-турумунда калыптануусун көзөмөл тутат [6]. Кенже мектеп окуучуларынын диалогдук суроолорго берген жоопторун угуу менен өтүлгөн жомоктордогу башкы каармандын башка адамдарга болгон урмат-сый мамилесин түшүндүрөт. Ошону менен бирге, алар кенже мектеп окуучуларынын калыптанган адептик жүрүм-турумун өз жашоосунда колдонууну көздөйт. Кыргыз эл жомокторунун маани-маңызын жеткиликтүү түшүндүрүү максатында педагогдор тандап алган жомокторду ролдоштуруп, кенже мектеп окуучуларын чынжырча ыкмасын колдонуп окутат [4].

Жогоруда айтылган ой – тыянактарга таянуу менен кыргыз элдик жомоктордо катылган адептик нормалар күнү бүгүнкү күндөй зарыл экендигин тастыктоо менен, ар бир ата – эне балдарга жомок айтып берип, аз да болсо алардын негизги Кыргызстандын келечегине кереги тие турган мекенчилдик, ар намыстуулук, адилеттуулук, жоомарттык, эмгекчилдик, кең пейилдик, калыстык, кечиримдүүлүк, сабырдуулук, акылмандык, меймандостук, айлакердик, эр жүрөктүүлүк, чынчылдык, аруу – тазалык ж.б. сезимдерин ойготууда жомоктордун орду абдан күчтүү, таасирдүү о.э. натыйжалуу экендигин айтпаса да белгилүү. Кылымдар бою ооздон оозго айтылып келген фольклордук чыгармалардын жалпы журттун башын бириктирип, ошол ата – бабалардан калган "Өнөр алды кызыл тил" ар дайым жол көрсөтүп келээри айдан ачык. Бул чындыкты эске алуу менен "Кыргыз эл жомокторундагы адеп тарбиясы" атуу изилдөө жүргүзүү туура көрүлүп, иликтөөнүн жыйынтыгы жана аларды педагогикалык экспериментте текшерүү төмөнкүдөй сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берди.

Элдик жомоктордун көп кырдуу тарбиялык идеяларын изилдөөнү активдештирүү зарыл, ал үчүн төмөнкү иш-чараларды жүргүзүү керек.

Мугалимдердин балдарды жомоктор аркылуу тарбиялоо боюнча кесиптик компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү.

Жомокторду балдардын курактык өзгөчөлүктөрүнө ылайык тарбиялоонун мазмунуна шайкеш классификациялоо жана ачыктама китепчелерди чыгарууну практикалоо.

Кенже мектептин адабий окуу сабактарынын мазмуну үчүн жомокторду тандап иргеп алуунун принциптери жана критерийлери айкындоо.

Кыргыз жомокторун үй-бүлө тарбия ишинде колдонуу боюнча методикалык колдонмолорду басып чыгаруу.

Университеттерде болочок кенже мектептердин мугалимдерин жомокторду тарбиялык максатта колдонууга даярдоо ишин теориялык жана методикалык жактан негиздөө.

Бул изилдөөдө коюлган маселелерди чечүүгө аракеттер жасалды, ошентсе да балдарды адептүүлүккө тарбиялоодо кыргыз эл жомокторунда деги эле фольклордо катылган көөнөргүс мотив жана сюжеттерди, элдик педагогикалык булактарды изилдөө иштери алдыңкы убакыттарда дагы да талыкпастан улантылат деген тилек, чоң үмүт бар.

Колдонулган адабияттар

1. Алимбеков А. Таалим-тарбиянын мазмунун этномаданий өнүктөө өркүндөтүүнүн проблемалары // К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Жарчысы, 2004, № 10, 25-33-б.
2. Асипова Н.А. Социалдык тарбия. – Бишкек: КТМУ, 2004, 185-б.
3. Адылбек кызы Г. Нурбекова А. Жаштарды тарбиялоо проблемасынын кыргыз этнопедагогикасында изилдениши // Вестник КНУ, 2023, № 2(114), 290-296-бб.

4. Кадыров В. жана которгон Ж. Жапиев. Кыргыздын кереметтүү жомоктору. – Бишкек, 2010, 48-б.
5. Шербаева Ж. Формирование нравственных ценностей у учащихся младших классов на примере сказок о животных // Уральский филологический вестник, 2018, с. 484-490.
6. Жуматаева, А.С. Кенже окуучунун инсандык калыптануусуна үй-бүлөнүн мугалим менен биргелешкен таасири // Научный и информационный журнал. Наука и инновационные технологии, 2022(23), №2, 98-103-бб.
7. Жуматаева А.С., Сейдалиева Г.А. Кенже окуучуларга класстан сырткары иштерде экологиялык тарбиялоону жүргүзүү // Вестник КНУ, 2023, № 2 (114), 349-357-бб.

УДК 37:159.923(575.2) (04)

DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-148-153

Жапсарбаева Н.Т.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
Жапсарбаева Н.Т.
КНУ имени Ж. Баласагына
Zhapsarbaeva N.T.
KNU named after J.Balasagyn

**ЖУСУП БАЛАСАГЫНДЫН “КУТТУУ БИЛИМ” ЧЫГАРМАСЫНДАГЫ
ПЕДАГОГИКАЛЫК ОЙЛОР
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ЖУСУПА БАЛАСАГЫНА
«БЛАГОДАТНОЕ ЗНАНИЕ»
PEDAGOGICAL THOUGHTS IN JUSUP BALASAGYN'S WORK "KUT BILIM"**

Кыскача мүнөздөмө: Макалада Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” дастанындагы улуу ойчулдун билим, тарбия жана педагогикалык багыттагы улуу идея, ой туюмдары мисалга тартылды, ошолор аркылуу бүгүнкү күндө жаштарды адептүүлүккө, адамгерчиликке тарбиялап жакшы адам кылып чыгаруу идеялары тууралуу сөз болот.

Аннотация: В статье рассматриваются идеи и мысли о воспитании, образовании и педагогике выдающегося мыслителя Жусупа Баласагына в поэме “Благодатное знание”, ее значение в воспитании молодежи в современном обществе.

Abstract: The article discusses the ideas and thoughts about upbringing, education and pedagogy of the outstanding thinker Zhusup Balasagyn in the poem “Kuttu bilim”, its importance in the education of youth in modern society.

Негизги сөздөр: куттуу билим; адептүүлүк; адамгерчилик; жүрүм-турум; тарбия; билим; абийир; акыл-эс; окутуу; кесип; инсан; окуу.

Ключевые слова: благословенное знание; порядочность; человечность; поведение; воспитание; образование; совесть; разум; обучение; профессия; личность; обучение.

Keywords: blessed knowledge; decency; humanity; behavior; upbringing; education; conscience; reason; training; profession; personality; education.

Жусуп Баласагын кыргыз түрк дүйнөсүнөн чыккан кыргыздын улуу инсаны. Баласагындын “Куттуу билим” поэмасы, элибиздин миң жыл мурунку тарых, маданиятынан кабар берген энциклопедия мазмунундагы чыгарма. Эмгек байыркы кыргыз тилинде жазылып, адеп-ахлактын үлгүсүн, таасирин, коомдук түзүлүштүн мыйзамын, тартип эрежелерин дегеле адам өз боюн кантип алып жүрүшүнө чейин баяндалат. “Кут билим” поэмасын 1988-1993-жылдары Төлөгөн Козубеков Наманганда сакталган варианты кыргызча которуп, кыргыз маданий жана коомдук турмушунда педагогикалык ишмердүүлүктөгү чоң окуя болгон.

“Куттуу билимди” педагогикалык эрежелердин жыйындысы болгон дидактикалык поэма десек да болот. Эмгекте ата-бабаларыбыздын жашоосу, турмуш-тиричилиги, чарбасы, билими, салттары, материалдык, руханий маданиятына болгон көз караштары көрсөтүлөт. “Куттуу билим” поэмасында терең педагогикалык ойлорго бай көркөм баалуулуктар бар. Поэмадагы күчүн жоготпогон гуманисттик, прогрессивдүү ойлорду бүгүн дагы колдонсок болот. “Куттуу билимде”